

L'ANTROPOLOGIA BIOLÒGICA A CATALUNYA

Josep Pons i Rosell

Aquest treball tracta de l'evolució de l'Antropologia a Catalunya i més concretament a la Universitat de Barcelona. Naturalment molts dels aspectes evolutius de l'Antropologia a Catalunya són paral·lels als de la resta del món. Però tant les persones com les circumstàncies són diferents i és això el que aquí interessa d'assenyalar; sense perdre de vista, és clar, l'evolució de l'Antropologia en general.

En primer lloc i a fi d'evitar confusions, convé precisar el sentit del mot Antropologia ja que en el decurs de la història per Antropologia s'han entès coses diferents. Així, segons Aristòtil, els antropòlegs eren els filòsofs que dissertaven sobre la naturalesa moral de l'home. Al segle XVI, Magnus Hunt aplica encara a l'antropologia el sentit aristotèlic, però en aquest mateix segle Riolano diu que l'Antropologia és l'estudi físic de l'home. Més tard (segle XVIII), Kant utilitza el nom Antropologia per a un tractat de Psicologia, mentre que Blumenbach ja l'usa en el sentit d'Antropologia Física.

Al final del segle passat i començament de l'actual el mot Antropologia s'usava per expressar dos conceptes diferents: a) En sentit ampli és la ciència de l'home que estudia les diferències de tot tipus i les causes que les determinen, i comprèn l'Arqueologia, la Lingüística, l'Etnologia, l'Antropologia física, etc., b) En sentit estRICTE l'Antropologia es limita a l'estudi de la variabilitat biològica de l'home. Aquesta última accepció era la predominant a Europa mentre la primera tenia més predicament al Nou continent. Avui, i sobretot després de la II Guerra Mundial, el sentit ampli de la paraula Antropologia s'ha anat imposant, de manera que cal adjectivar i hom parla d'Antropologia física o biològica per referir-se a l'estudi de la variabilitat biològica de l'home i a l'anàlisi de les causes que la determinen, enfront de l'Antropologia

cultural. En el Nomenclator de la UNESCO les Antropologies queden ben diferenciades, sense oblidar, però, que cadascuna subministra dades d'interès per a l'altra. Hi ha els qualificatius de social, filosòfica, etc., però això ultrapassa l'objectiu del present treball. Quan els biòlegs parlen d'Antropologia, es refereixen, naturalment, a l'Antropologia biològica, i aquí indicarem els trets més importants de l'evolució d'aquesta branca a Catalunya.

Per començar i encara que sigui molt breument, cal remarcar que entre els pioners de l'Antropologia a Catalunya hi ha alguns arqueòlegs que, junt amb l'estudi arqueològic, feien l'anàlisi antropològica de les troballes òssies. Una anàlisi que avui seria insuficient però que llavors era meritòria. Es poden citar entre ells, els noms de Batista i Roca, Serra Vilaró, Riuró, Vilaseca, etc. En el Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria, en la publicació del Museu Arqueològic de Solsona, en la revista *Empúries* i altres, hom pot trobar referències dels seus treballs. Convé no oblidar el Dr. Bosch Gimpera i el Dr. Pericot, que si bé no van publicar pròpiament estudis de restes òssies, sí que els van impulsar. Actualment les relacions entre antropòlegs i arqueòlegs són excel·lents i aquests últims passen les troballes òssies als primers per al corresponent estudi.

En el camp de la docència, cal destacar que l'Antropologia com a disciplina universitària és bastant antiga a Barcelona. Comença oficialment el 1910 quan, a conseqüència de les reformes de Garcia Alix de l'any 1900, s'adjudica a la Universitat de Barcelona, per Reial Ordre de 16-IX-1910, la Secció de Ciències Naturals amb l'Antropologia com a assignatura de doctorat, essent Josep Fuset un dels encarregats d'explicar-la. Però de fet, no és fins al 1920 que un antropòleg acreditat, el Dr. Telesforo de Aranzadi,

obté la primera titularitat per a la Universitat de Barcelona. No tenia laboratori i es va acollir a l'hospitalitat del laboratori de Zoologia fins que, més tard, va obtenir un petit espai que va ésser el primer laboratori d'Antropologia de la Universitat de Barcelona.

El professor Aranzadi morí el 1945, i qui això escriu no el va poder tractar directament en els últims anys de la seva vida. Però se'l pot conèixer pels seus treballs i sobretot per les moltes referències rebudes del Dr. Santiago Alcobé, deixeble del Dr. Aranzadi i successor seu en la càtedra. Els treballs del Dr. Aranzadi, dintre de l'evolució de l'Antropologia en general, corresponen a l'etapa morfològica, concretament a la craniologia teòrica i a l'antropologia històrica i prehistòrica. Destaquen per la precisió metodològica, sobrietat i claredat expositiva. Les seves observacions són encara avui dia un punt de referència.

La serietat científica no li impedia notes de bon humor com l'anècdota que molts coneixen. Em refereixo al celebrat «antropòfor». El Dr. Aranzadi volia tenir un terra de fusta al laboratori i l'administrador no li ho va concedir, però ho va obtenir indirectament demanant un aparell anomenat «antropòfor», que etimològicament no s'apartava gaire del parquet que havia demanat.

El Dr. Aranzadi es va jubilar l'any 1931 i va donar pas al Dr. Alcobé, primer interinament i com a titular de la càtedra l'any 1941. Si es volen resumir molt breument els trets més importants de la personalitat científica del Dr. Alcobé caldria remarcar, en primer lloc, una àmplia cultura general. Potser destacava per la capacitat de síntesi. Un altre mèrit del Dr. Alcobé va ésser enfocar amb visió genètica la problemàtica de la variabilitat humana, i amb això es va avançar a molts en el temps. S'ha de tenir present que la Genètica no figurava encara en els nostres plans universitaris.

Es podria destacar també la constant preocupació per la metodologia quantitativa de la variabilitat humana, quan bastants antropòlegs feien encara una antropologia excessivament descriptiva.

A part d'això, convé dir que a la seva època l'antropologia s'enfocava ja no solament amb criteri morfològic, sinó també fisiològic i els estudis sobre biologia de poblacions no eren pas excepcionals. De l'interès del Dr. Alcobé per aquests aspectes, en dona fe la seva bibliografia.

Col·laboradors immediats del Dr. Alcobé foren el Dr. Antoni Prevosti i el Dr. Josep Pons (signant d'aquest article) i de seguida el Dr. Miquel Fusté, que malauradament ja no és entre nosaltres. Tot i que morí relativament jove, als 47 anys, va deixar una excel·lent i extensa bibliografia antropològica. Tots tres van fer la tesi doctoral amb el Dr. Alcobé.

El Dr. Antoni Prevosti es va anar dedicant gradualment a la Genètica, especialment sobre les poblacions de *Drosophila*, fins que l'any 1963 assolí la

càtedra de Genètica d'aquesta Universitat. El Dr. Josep Pons, l'any 1962, va obtenir la càtedra d'Antropologia de la Universitat d'Oviedo. El 1968 i per concurs de trasllat passà a la Universitat de Madrid i finalment l'any 1973, quan es va jubilar el Dr. Alcobé, retorna a Barcelona com a catedràtic i Cap del Departament d'Antropologia de la Universitat.

Seguiren també com a col·laboradors del Dr. Alcobé, Lluís Sitges, Empar Font (avui jubilada i fins fa poc catedràtica d'Antropologia de la Universitat Autònoma), Josep M. Basabe (més tard catedràtic d'Antropologia de la Universitat del País Basc i que morí el 1985) i Pascual Moreno (avui catedràtic d'Antropologia d'aquesta Universitat). Cal esmentar encara Ignasi Rios que, junt amb els anteriors, també va fer la tesi doctoral amb el Dr. Alcobé.

L'època que ja va començar amb el Dr. Alcobé i ha continuat fins avui dia ha resultat explosiva des del punt de vista del progrés teòric i tècnic. Això amb caràcter general i, naturalment, també a la Universitat de Barcelona.

Abans ja s'ha parlat d'una Antropologia essencialment morfològica i una altra de preocupada per la variabilitat fisiològica. Es pot afegir que l'estudi de la variabilitat en l'espai i en el temps constitueixen la Raciologia o Antropografia i la Paleoantropologia respectivament. Convé destacar especialment que la Genètica va influir força en l'enfocament de la problemàtica antropològica, ja que l'antropòleg no es limita a l'anàlisi de la variabilitat general de cada característica humana, sinó que en la mesura de les seves possibilitats en busca els components. Més concretament, busca la variabilitat genètica enfront de la variabilitat ambiental. Detallar ara la importància que en cada cas té la fracció genètica respecte de l'ambiental ens portaria massa lluny i no és aquest el propòsit del present treball, però sí que cal dir que és especialment important per valorar les possibilitats evolutives i adaptatives de cada caràcter. Si es vol concretar un xic més, convé afegir que s'estudia també l'adaptabilitat a nivell individual, durant el creixement, i a nivell de població, aspectes que considerats des de l'angle de l'homeòstasi porten a l'homeòstasi de l'individu, l'homeòstasi durant el creixement i l'homeòstasi genètica o del demos respectivament.

D'altra banda, cal indicar que en l'evolució de l'Antropologia, a l'estudi a nivell macroscòpic s'hi afegí l'estudi a nivell microscòpic i també, gràcies al progrés de la bioquímica, l'estudi a nivell molecular. De manera que avui al Laboratori d'Antropologia de la Universitat de Barcelona es pot passar de l'anàlisi mètrica i morfològica de restes òssies a l'estudi, posem per cas, de la variabilitat de proteïnes plasmàtiques per mitjà de tècniques electroforètiques amb isoelectroenfocament.

Naturalment, sempre que en les ciències s'obren nous camins a la investigació surten també enfronta-

ments entre les diferents tendències. D'una banda, els defensors de les metodologies que hom podria qualificar de tradicionals i que de vegades es resisteixen a acceptar els nous mètodes; de l'altra, els qui podríem anomenar avançats i que en alguns casos adopten la postura de fer creu i ratlla, com si la ciència seriosa comencés amb ells. Doncs bé, l'Antropologia no s'ha alliberat d'aquesta problemàtica, i tant a nivell de congressos científics com en els laboratoris no han estat infreqüents les discussions en aquest sentit. Sobre aquest aspecte, m'agradaria deixar clar que sempre he discrepat de qualsevol de les dues posicions, quan han estat portades a l'extrem. Es podrien posar exemples, que aquí no resulta oportú de concretar, que demostrarien les conseqüències negatives de les dues posicions antagoniques. La meua opinió com a antropòleg és que cadascuna de les etapes o nivells d'investigació ha subministrat i subministra informació que pot ésser útil per a un millor coneixement de la panoràmica biològica de l'home.

Un altre punt que caldria assenyalar és que, respectant naturalment les inclinacions de cada persona, sempre he considerat millor que es conreen les diferents línies de la investigació antropològica, és a dir, tot el contrari de fer departaments d'investigació unidimensionals. És clar que això és una qüestió discutible i que en determinades ciències o en certs departaments i tant per raons de política científica com per raons tècniques, pot ésser més útil una sola línia d'investigació. Però en el nostre cas penso que no hi ha raons concretes per a això i tenint present la notable diversitat de camins que permeten analitzar la variabilitat humana, és millor un laboratori polivalent de manera que, en qualsevol moment, sempre hi hagi algú que pugui atendre una determinada sollicitud. Semblaria molt pobre, per exemple, haver de dir «miri aquí de fòssils humans res, només ens dediquem a polimorfismes sèrics», o bé «els mecanismes genètics, no els toquem; ara, de raciologia o tipologia constitucional tot el que vulgui», etc.

Conseqüent amb el que s'acaba de dir, l'Escola d'Antropologia de la Universitat de Barcelona ha produït treballs que cobreixen tot l'ampli camp de l'Antropologia biològica. Naturalment, no pas en completa uniformitat, i així hi ha hagut moments que la craniologia pura i l'antropologia històrica i prehistòrica han tingut més preferències. Els estudis sobre creixement han estat tema de diverses tesis. L'anàlisi dels dermatòglifs ha ocupat bona part de la tasca del departament. Els estudis dels aspectes genètics de diferents caràcters humans es recullen en un bon nombre d'articles. L'antropologia fisiològica, tant els grups sanguinis com les proteïnes plasmàtiques principalment, així com l'anàlisi biodemogràfica de diferents poblacions, són les branques que darrerament han interessat més.

Per reduir a xifres el que s'acaba d'esmentar es

diposa de les dades d'unes 500 publicacions. Com és lògic, alguns treballs se'ns han escapat. Podria dir-se, doncs, que no són unes dades rigorosament exactes però sí estadísticament significatives. La Paleoantropologia cobreix un 6% dels treballs. La Craniologia i l'Antropologia històrica i prehistòrica, per tant, estudis sobre restes òssies, arriba al 24%. Dintre de la Somatologia (25%), un 2,5% correspon a treballs sobre creixement i un 16% a treballs sobre dermatòglifs, un 5% dels quals són de caràcter genètic. La Genètica humana representa un 5% i si es compten els treballs genètics sobre dermatòglifs s'arriba a un 10%. D'Antropologia molecular hi ha un 17%. De Biodemografia se'n troba un 15,5% i finalment l'Antropografia, especialment de poblacions pirinenques, ocupa un 7,5%. Queda, doncs, ben clar que es cobreix tot el ventall de l'Antropologia biològica.

En aquesta breu història de l'evolució de l'Antropologia a Catalunya s'han barrejat, potser un xic desordenadament, les persones i la problemàtica científica tal com anava sortint. Potser ara seria oportú, i ja per acabar, parlar de les persones que actualment treballen en Antropologia.

Quan es va jubilar el Dr. Alcobé l'any 1973 i em vaig reincorporar a la Universitat de Barcelona, hi havia al departament Empar Font i Pascual Moreno, ja citats, que de seguida van llegir la tesi doctoral. També hi havia Daniel Turbón, que va fer la tesi doctoral amb mi. Va venir el Dr. Tito Varela per ocupar l'agregaduria vacant (el Dr. Varela havia fet el doctorat amb mi a Madrid i avui és catedràtic d'Antropologia a Santiago de Compostela). L'activitat docent es va incrementar i a l'Antropologia general s'hi afegí un curs d'Antropologia quantitativa i poc després un de Paleoantropologia, les dues matèries com a optatives de quart i cinquè curs. Molt recentment s'hi ha afegit, a més, un curs de Genètica humana. No es citen els diversos cursets de doctorat.

Pel que fa a la recerca, no cal dir que s'han intensificat els contactes amb laboratoris d'altres països i han augmentat les publicacions en revistes estrangeres. A més, es publica la revista que recull les investigacions del departament i que permet un bon intercanvi amb revistes d'altres laboratoris. L'assistència als diferents congressos és, com ja és de suposar, força intensa. L'any 1985 es va organitzar el IV Congrés d'Antropologia Biològica amb 114 participants, una bona part dels quals eren estrangers.

Tot aquest increment docent i investigador fou la conseqüència de la incorporació de nous elements al laboratori. Primer com a alumnes, després doctorns i finalment professors. Cal esmentar Jaume Bertranpetit, Francisco Luna, Miquel Hernández i Clara García, que van fer la tesi doctoral amb mi i tots ells ja professors, el primer com a catedràtic i els altres com a titulars. A més, hi ha el professor associat Domingo Toja, que ha llegit la tesi doctoral diri-

gida pel Dr. Bertranpetit i Pedro Moral, que es va doctorar sota la direcció del Dr. Moreno. Resten encara un bon nombre de doctorands i col·laboradors que no es citen.

El Dr. Pascual Moreno, el Dr. Daniel Turbón i els que acabo d'esmentar formen l'actual equip del Laboratori d'Antropologia. Jo, ja jubilat, continuo formant-ne part com a professor emèrit.

Pel que fa a la Universitat Autònoma de Bellaterra ja hem citat Empar Font, que fou professora agregada d'Antropologia (1975-1983), catedràtica (1983-1985) i jubilada pel setembre de 1985 en complir l'edat reglamentària. La tasca iniciada per la Dra. Font fou continuada per M. Caballin (prof. titular), Miquel Codina (prof. encarregat de curs fins a 1981), Assumpció Malgosa (prof. titular), M. Pilar Aluja (titular interina), Montserrat Collell (prof. associada), a més d'altres col·laboradors que no es citen. Deixant de banda els cursos de doctorat, les disciplines que s'imparteixen són: Antropologia, Genètica humana i Paleoantropologia. Les línies d'investigació més importants són les següents: citogenètica humana, polimorfismes bioquímics, creixement i paleoantropologia.

Esmentem també el Dr. Domènec Campillo i Elisenda Vives, que en el Laboratori d'Antropologia del Museu Arqueològic de Barcelona fan una bona tasca antropològica.

Vist de manera molt breu, aquestes són les persones que actualment cultiven l'Antropologia; es tracta d'un excel·lent conjunt que fa molt afalagadores les perspectives presents i futures de l'Antropologia a Catalunya.

ABSTRACT

Biological Anthropology in Catalonia

This essay treats the evolution of Anthropology in Catalonia, and specifically that of the University of Barcelona. Many of the aspects concerning Anthropological evolution in Catalonia are, of course, all parallel to everywhere else. But both the people and the circumstances are different and that is what this paper points out, as well as discussing the evolution of Anthropology.

Prof. Dr. Josep PONS i ROSELL.
Catedràtic d'Antropologia
Professor Emèrit de la Universitat de Barcelona.

LA BARCELONINA DE VINS I ESPERITS

CASA FUNDADA EL 1883

VINERIA S.A. València 304 parcel·la Barcelona 9 Tel 215 70 83